

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВИХ ВІДНОСИН

Білошицький В.І.

Центр перспективних соціальних досліджень

Міністерства соціальної політики України та Національної академії наук України

Досліджено роль громадянського суспільства у створенні збалансованої системи цивільно-військових відносин, деталізовано специфіку та напрямки впливу громадянського суспільства на інститут демократичного цивільного контролю, на воєнну організацію (сектор безпеки і оборони) держави.

Ключові слова: цивільно-військові відносини, громадянське суспільство, демократичний цивільний контроль, воєнна організація держави, сектор безпеки і оборони, ціннісний вплив.

Вступ. Цивільно-військові відносини були й залишаються вагомим напрямком політологічних досліджень у більшості сучасних країн, насамперед західних. Це пояснюється усталеною присутністю силових інституцій у загальній конструкції політичних систем (держав), потужних впливах військовиків на реальну політику, що ними пропонується. Епізодичні пацифістські пропозиції та дозовані роззброювальні акції практично завжди заперечуються новими мілітаристськими приготуваннями, масштаби та спрямованість яких у сучасних умовах помітно прогресують. Посилюється роль представників силових структур у формуванні політичних курсів сучасних країн та корекції їх політичних режимів. Особливо помітною є роль «людей в погонах» у перехідних політичних системах, до яких належать РФ, Україна та ін. держави, що перебувають на етапі глибоких суспільних змін. Ці аргументи дозволяють надати цивільно-військовим відносинам статусу важливого чинника соціально-політичних перетворень, який попри ситуативні відмінності зберігає (посилює) власне державотворче значення.

Громадянське суспільство є родовим поняттям стосовно всієї палітри цивільно-військових відносин. Домінантний конструктивізм громадянського суспільства полягає в його здатності імплементувати в сукупність суспільних зв'язків ціннісні засади людської життєдіяльності (як індивідуальної, так і колективної). При цьому саме громадянське суспільство пропонує умовний ряд «вищих цінностей» людського буття, до яких належать безпека, державність, добробут, органічне відчуття національної ідентичності тощо. Цілком природно, що суспільство громадянського рівня розвитку ставить питання про необхідність системного захисту своїх ціннісних основ, що на рівні наукових узагальнень іменується «системою забезпечення національної безпеки».

Задачі статті. Визначити сутнісні особливості громадянського суспільства, окреслити спрямованість та механізми його впливу на демократичний цивільний контроль над воєнною організацією (сектором безпеки і оборони) держави, довести підвищене значення ціннісного коригування цивільно-військових відносин з боку громадянського суспільства.

Результати дослідження. Цивільно-військові відносини (ЦВВ) у загальному плані можуть бути визначені як сукупність відносин, що виникають між військовими інституціями, з одного боку, та цивільним урядом, неурядовими інституціями, організаціями та громадянами – з іншого. У формуванні ЦВВ як системного соціально-політичного утворення важливе місце посідає громадянське

суспільство, рівень розвитку якого є визначальним стосовно якості діалогу між військовослужбовцями та цивільними громадянами. Про це докладніше.

Залежно від впливу військовослужбовців на політичний істеблшмент конкретної країни доцільно розрізняти «цивільно-військові» та «військово-цивільні» відносини. Перші властиві країнам західної демократичної культури, другі – державам з помітними тоталітарними (авторитарними) традиціями, де військові еліта зберігає авторитет та володіє доскональними механізмами впливу не лише на зовнішні, а й внутрішньополітичні процеси. У постсоціалістичних країнах (у тому числі Україні) відбувається складний процес ствердження цивільно-військових відносин на демократичній основі. На противагу цьому, в сусідній Росії домінують військово-цивільні відносини, а термін «воєнно-громадянские отношения» (рос.) розглядається як єдиний спосіб вербального кодування загальної ставлення Кремля до власного населення та інших країн. Дана понятійно-категоріальна різниця має принципове значення для проектування та практичної реалізації державних безпекових (оборонних) систем. Убезпечення країни на засадах активного розгортання цивільно-військового діалогу має на меті формування відкритого, плюралістично організованого суспільства, здатного ефективно маневрувати суспільними ресурсами в загрозованих ситуаціях. У протилежному випадку в загальній системі соціальних взаємин домінують «люди в погонах», що збіднює, спрощує соціальні комунікації, а загалу пропонується модель поведінки, орієнтована на підготовку до чергової військової акції (війни, конфлікту, військової допомоги тощо).

Способом практичної реалізації конструктивного потенціалу цивільно-військових відносин виступає інститут демократичного цивільного контролю над воєнною організацією держави, правоохоронними органами та ін. представниками силових структур. Враховуючи структурну розгалуженість останніх та їх намагання звузити можливості суспільного впливу на функціональні, кадрові, фінансові, логістичні, духовні та ін. характеристики життєдіяльності, державна влада наполягає на формуванні відповідного законодавства з питань контролю над воєнною організацією (сектором безпеки і оборони). Як правило, такий контроль складається з парламентського, президентського, урядового, судового, громадського та ін. різновидів. За рахунок цього вдається забезпечити прозорість військової сфери, мінімізувати «закриті зони» професійної діяльності військовиків, створити багаторівневу систему прямих і зворотніх комунікацій між людьми в погонах та цивільними співгромадянами, а також знизити суб'єктивний потенціал силових структур до рівня,

що не загрожує політичній системі деструктивними впливами у вигляді протиправного захоплення влади (перевороту, путчі тощо).

Наукові, дидактичні, аналітичні та ін. матеріали, що стосуються сенсу, соціального значення, гуманістичного потенціалу та перспектив розвитку громадянського суспільства в демократичних країнах демонструють невинний змістовно-плюралістичний прогрес, що дозволяє доволі категорично стверджувати про неможливість побудови «завершеної», «досконалої», тим більше «єдиної» теорії даного суспільного феномену. Як наслідок, до громадянського суспільства «мінімально» відносять: а) сферу вільної, творчої життєдіяльності особистості, колективів і асоціацій, що функціонує за межами державного примусу; б) суспільство на певній стадії розвитку, де функціонують недержавні структури, які добровільно сформувалися в економічній, політичній, соціальній і культурній сферах життєдіяльності людини та спроможні впливати на дії влади; в) сукупність недержавних – економічних, політичних, соціальних, культурних та ін. стосунків [1, с. 160]. На противагу цьому, «максимальних» (розширених, деталізованих) тлумачень сутності громадянського суспільства нараховується доволі багато, жодне з яких не є істиною в останній інстанції.

У сучасній Україні наукові студії, предметом яких виступають різні прояви громадянського суспільства, демонструють невинне змістовне урізноманітнення. Зокрема, проблематику громадянського суспільства висвітлюють Боднар К.А., Бойчук М.А., Горбань О.В., Гурицька М.С., Давиденко В.В., Косілова І.О., Кравчук В.М., Новосколькова Л.О., Сергеев В.С., Товмаш Д.О., Чувардинський О.Г. та ін.

У вказаних вище роботах наголошується, що рівень розвитку громадянського суспільства відображає відносний результат історичного розвитку соціуму. Цей рівень відкриває перед особистістю можливість оволодіти всією гамою суспільних стосунків, що існують у даний момент та мають загальносуспільне схвалення. Крім того, досягнутий громадянським суспільством рівень формує способи задоволення людиною безпосередніх життєвих потреб та інтересів. Додамо: в тому числі тих, що можуть бути забезпечені виключно воєнними засобами.

Узагальнення з приводу динаміки громадянського суспільства в країнах західної політичної культури виглядають наступним чином.

Метою розвитку суспільства даного типу є досягнення свободи – умов і способів існування людини як активного та повноправного члена співтовариства, «рівного серед рівних», здатного формулювати ціннісні орієнтири та задовольняти свої інтереси відповідно до норм і правил, що встановлені в суспільстві [2, с. 58].

Принципами громадянського суспільства є: економічна свобода, багатоманітність форм власності та ринкові відносини; безумовне визнання і захист природних прав людини і громадянина, що передбачає рівність усіх перед законом; відкритість та саморегуляція; розвиток демократії як політичного ідеалу і механізму життєдіяльності цієї системи; наявність (розбудова) правової держави, яка ґрунтується на ідеї верховенства права, принципах поділу і взаємодії гілок влади та невтручання держави у приватне життя [3, с. 58-59].

Результатом функціонування громадянського суспільства має стати, з одного боку, розвиток та ускладнення широкого спектру суспільних відносин і зв'язків – економічних, соціальних, духовно-

культурних, інформаційних, політико-правових (на межі з державою), з іншого, вдосконалення самої людини, її становлення у якості рівноправного і відповідального учасника соціального буття, розвиток творчого і професійного потенціалу особистості, що демонструє рівну готовність до виконання своїх обов'язків та поваги прав інших [4, с. 59]. Це співпадає з позицією Ж.-Ж. Руссо, який ще в 1755 р. в «Міркуванні про походження і підстави нерівності» сформулював критерії розвитку громадянського суспільства – рух до громадянськості, природності (розумності) і цивілізованості, що означає формування розвиненої особистості, досконалих громадянських стосунків та раціонально-цивілізованої влади.

Фахівці Національної академії державного управління при Президентові України здійснюють своєрідний компаративний аналіз громадянського суспільства та держави. На їх переконання, доцільно виділити наступні аспекти громадянсько-державної взаємодії: воно (громадянське суспільство) не включає державу, а розвивається самостійно; воно складається із суб'єктів – вільних і рівноправних громадян і об'єднань, що добровільно сформувалися й перебувають у відносинах конкуренції і солідарності; воно має певний пріоритет перед державою, проте зацікавлене в добробуті держави та сприяє її розвитку; воно чинить вплив на створення і функціонування державних органів у власних інтересах; воно має право вимагати від держави захисту життя, здоров'я, безпеки громадян, не допускаючи її втручання в їх приватні інтереси; воно формує право, що прописується державою в законах та інших нормативно-правових актах, гарантує і захищає її від порушень з боку будь-кого; воно розвивається і взаємодіє з державою в межах права, яке виступає як рівний і справедливий масштаб свободи і справедливості, а не як спосіб нав'язування державної волі [5, с. 634].

Російські автори в недалекому минулому також науково неупереджено узагальнювали, що громадянське суспільство – це вільний, плюралістичний ринковий соціум, де немає місця режиму особистісної влади, тоталітаризму, насильству над людьми, де цінують мораль і традиції, поважають закон, принципи справедливості та гуманізму й де центральне місце в соціально-політичній системі посідає громадянин, особистість [6, с. 335-336]. Останні гуманітарні студії росіян уникають надмірної деталізації проблематики громадянського суспільства у власній країні (попри те, що необхідність у цьому об'єктивно існує). Причиною такого становища є наявна політико-владна конструкція РФ, побудована на основі надмірної концентрації влади чинним главою Російської держави, який доволі своєрідно коментує цінності моралі, законності, гуманізму, прав і свобод людини тощо. Відбулося суттєве утиснення громадянського суспільства з боку офіційної держави, про що мало хто з російських науковців ризикує заявити публічно.

Крапку у російських підходах щодо розуміння впливу громадянського суспільства на військово-соціальні процеси поставила фраза радника Президента РФ С. Кургіняна під час його «інспекційного» візиту на територію так званої «Донецької народної республіки» (липень 2014 р.) та заслуховування звітів сепаратистських лідерів (*подається мовою оригіналу – В.Б.*): «Какие еще системы тяжелого вооружения может предоставить вам российское гражданское общество?» Якщо громадянське суспільство сучасної Росії володіє запасами важкого озброєння, яке воно готове надати міжнародним те-

рористам, – то перед нами повний абсурд сутності ЦВВ у їх кремлівській інтерпретації.

Більшість дослідників вважає, що таке громадянське суспільство аж ніяк не виступає антиподом держави або штучно ізольованою від державних впливів соціальною конструкцією. Будучи надзвичайно багатим за своїм змістом та базовими характеристиками, воно неминуче включає в себе соціально-політичні відносини та, як їхній обов'язковий елемент, політичні групи [7, с. 51-52].

Докладніше це можна пояснити наступним чином. Соціально-політична сфера громадянського суспільства як правило включає різноманітні організації й рухи, що є механізмами практичного втілення владно-орієнтованої активності громадян. До них належать мітинги, збори, демонстрації, страйки, пікети, маніфестації, а також органи громадського самоврядування, недержавні ЗМІ, механізми виборчого процесу, політична культура, політичне представництво тощо. Логічним доповненням до цього переліку з повним правом можуть вважатися суспільно-політичні рухи та політичні партії, які виростають з надр громадянського суспільства. Навіть активна взаємодія з державою (аж до входження у легітимні владні структури) не здатна заперечити громадянсько-суспільний контекст їх доміантної місії – забезпечити найбільш оптимальне поєднання соціуму та політичної влади.

Г. Щедрова більш детально розкриває нерозривний зв'язок між громадянським суспільством та державою у наступний спосіб: становлення громадянського суспільства відбувається у постійному контакті із становленням правової держави при безумовній вищості першого (суспільства) над другою (державою); для цивілізованого розвитку обох цих феноменів необхідно створювати надійні механізми їх взаємодії та взаємозбагачення; не лише держава, а й інститути власне громадянського суспільства можуть негативно впливати на інші його складові; формування громадянського суспільства є передумовою становлення політичної демократії, обмеження всеохоплюючої ролі держави [8, с. 120].

Наведені вище викладки цілком можуть розглядатися у якості містка, перекинутого від умовного «недержавного» середовища людської життєдіяльності до його «державно окресленого» ареалу, якому традиційно делеговані функції збройного захисту соціуму. Іншими словами, громадянське суспільство не може залишатися осторонь проблем військового будівництва. Суспільна увага, виразниками якої є широкі верстви активного населення, неминуче поширюється не лише на духовні процеси розвитку військової сфери (морально-етичні, патріотичні, інформаційно-комунікативні, етнопонаціональні, конфесійні), а й на інституційні форми воєнного будівництва, основою яких є кількісно-якісні параметри воєнної організації держави або сектору безпеки і оборони.

Вказуючи на підвищене значення громадянського суспільства у забезпеченні безпеки особи, В. Мельник пропонує наступний аргументний ряд. На його погляд, інституційний механізм реалізації безпеки особи в транзитивних суспільствах полягає у поєднанні ієрархічного етатистського принципу безпеки з мережевим, який забезпечує особі вбудованість у систему громадських та транснаціональних комунікацій. Останні визначаються взаємозалежністю та солідарністю окремих персоналій при реалізації безпеки, повністю не контролюються державою та можуть впливати на безпекові дії державних органів.

В. Мельником обґрунтовано тенденцію підвищення ролі інститутів та норм громадянського суспільства й міжнародних неурядових організацій та, відповідно, норм і принципів міжнародного права у забезпеченні безпеки особи в транзитивних суспільствах, яка корелюється з глобальними тенденціями делегування суверенітету держави на локальний та наднаціональний рівні [9, с. 5].

Пропонується наступна систематизація впливів громадянського суспільства на інститут демократичного цивільного контролю над воєнною організацією (сектором безпеки і оборони) держави.

Таблиця 1

Систематизація впливів громадянського суспільства

Структури громадянського суспільства	Внесок у демократичний цивільний контроль над воєнною організацією держави (сектором безпеки і оборони)
Організації та групи, сформовані на основі об'єднувальних принципів і добросусідства	Підвищення рівня інформованості; надання повноважень маргінальним групам; репрезентація інтересів
Організації та групи, що займаються питаннями розвитку та миру	Підвищення рівня інформованості; надання повноважень маргінальним групам; моніторинг; розробка рекомендацій
Групи і соціальні мережі, що займаються питаннями прав людини	Підвищення рівня інформованості; надання повноважень маргінальним групам; моніторинг; розробка рекомендацій
Соціальні мережі та групи взаємодопомоги	Підвищення рівня інформованості; надання повноважень маргінальним групам
Інститути дослідження політики, дослідницькі центри та інститути, що займаються вивченням проблем безпеки	Аналіз; критика; діалог і дебати; вироблення рекомендацій
Професійні асоціації та групи	Підвищення рівня інформованості; надання повноважень маргінальним групам; репрезентація інтересів
Студентські групи	Підвищення рівня інформованості; репрезентація інтересів; моніторинг
Профспілки	Підвищення рівня інформованості; надання повноважень маргінальним групам; репрезентація інтересів; моніторинг
Жіночі організації	Підвищення рівня інформованості; надання повноважень маргінальним групам; репрезентація інтересів; моніторинг
Фонди	Фінансування досліджень, пов'язаних з питаннями безпеки; підтримка структур громадянського суспільства

Джерело: [10]

«Підвищення рівня інформованості» (зустрічається в таблиці найчастіше) означає, що предметом підвищеної уваги громадянського суспільства стає широкий спектр безпекових проблем, серед яких

дедалі більшого значення в сучасних умовах ескалації міжнародних (міждержавних), а також внутрішньодержавних протистоянь набувають проблеми, детерміновані фактором військової сили.

«Надання повноважень маргінальним групам» свідчить про необхідність широкого використання можливостей неформальних волонтерських, мережевих, жіночих, молодіжних, історичних та ін. об'єднань громадян, які не мають усталених структурно-функціональних характеристик, проте прагнуть сприяти більш якісному вирішенню безпекових (оборонних) проблем на само організаційних засадах.

Надвисока динаміка створення та розпаду таких структур навіть гіпотетично не дозволяє ставити питання про їхню реєстрацію в органах влади, тим більше організувати державне регулювання діяльності подібних структур. Разом з тим їх внесок в загальну справу підтримання (підвищення) рівня захищеності індивідуальних та групових інтересів не підлягає сумніву. Іноді така підтримка піднімається до рівня суспільної компенсації державної неспроможності забезпечити задовільний рівень безпеки соціуму.

«Репрезентація інтересів» спрямовує очікування, запити, пропозиції, оцінки, що генеруються сталими соціальними структурами на адресу легітимних владних інстанцій, формально відповідальних за підтримання належного рівня національної безпеки, яка традиційно вбирає в себе безпеку людини, суспільства, держави в цілому.

Інші варіанти внеску структур громадянського суспільства в організацію ДЦК (*моніторинг, фінансування, аналіз, критика* тощо) є очевидними й додаткових роз'яснень не потребують.

Характеризуючи діапазон впливів громадянського суспільства на сектор безпеки і оборони, доцільно виділити наступні з них.

Ціннісний вплив. Про ціннісну самодостатність громадянського суспільства вище вже йшлося. Громадянське суспільство у більшості випадків займає рекомендаційну позицію, пропонуючи державі доповнити політичні цінності, без яких нездатна функціонувати жодна політична система, цінностями національним. У кризових умовах розвитку політичного процесу громадянське суспільство цілком здатне зайняти спонукальну позицію, вимагаючи від політичної системи набути ціннісних ознак, підтримуваних більшістю населення. Як правило, насичення держави ціннісними якостями, що поділяються більшістю та слугують основою формування національних інтересів, відбувається за допомогою демократичних виборів.

У літературі пропонується наступне визначення терміну «національні цінності»: це переконання, моральні настанови, принципи, стандарти та більш специфічні норми, які впливають на процес вироблення політики на всіх рівнях (індивідуальному, груповому, інституційному та суспільному) через спрямування та стримування поведінки і дій учасників процесу творення політики, визначаючи їхнє сприйняття бажаного кінцевого стану (кінцевих цінностей) та прийнятних засобів (інструментальних цінностей) для його досягнення [11, с. 116].

Дещо складною є предметизація національних цінностей на основі, що є прийнятною для ключових соціальних груп на консенсусній основі. Наприклад, Г. Ситник, враховуючи світоглядні, культурологічні, історичні, соціально-економічні, географічні, демографічні особливості і традиції розвитку України, пропонує наступний перелік основних національних цінностей України: державний суверенітет; територіальна цілісність; демократичні основи розвитку; сім'я; рівноправність народів, які населяють Україну; самовідданість при захисті Батьківщини; соціальна справедливість; колективізм; миролюбність; толерантність; доброзичливість; матеріальне та духовне надбання народу України. Даний перелік цінностей, на погляд Г. Ситника (як і на наш погляд), не є вичерпним та може й надалі удосконалюватись у змістовному вимірі [12, с. 115].

В. Горбулін та А. Качинський альтернативно додають, що український народ має власну систему національних цінностей, які умовно діляться на три групи [13, с. 122]:

а) ціннісне ядро системи національної безпеки, яке можна охарактеризувати як домінуючу в суспільній свідомості духовну конструкцію, що може інтегрувати спільноту в одне ціле. До таких цінностей належать національна безпека, духовні надбання, добробут, система міжнародних зв'язків, патріотизм, соціальна справедливість тощо;

б) структурна група цінностей як область найбільш інтенсивного прояву ціннісних конфліктів між особистостями та соціальними групами. Йдеться про: державний суверенітет, права і свободи людини, конституційний лад, матеріальні надбання, приватну власність, природні ресурси та ін.;

в) група периферійних цінностей, які формуються й трансформуються в процесі суспільного розвитку, але часові інтервали існування яких не співпадають з масштабами соціально-економічних, політичних та ін. змін, як правило, виходячи за їх межі. Прикметною рисою таких цінностей є яскраво виражена інертність та підвищена стабільність за рахунок рис, успадкованих від попередніх культурних пластів. Йдеться про ідеологічні, політичні, регіональні, етнонаціональні, конфесійні, вікові, фахові та ін. цінності, комбінація яких може бути довільною.

Додатково слід наголосити на необхідності ціннісного сприйняття інституту прозорості (транспарентності) як одному з вирішальних факторів успішного функціонування сектору безпеки і оборони. Коротка паралель з попередньою країною: в СРСР рівень таємності оборонної та ін. сфер був надмірним. Як наслідок, їх реформування, як і реформування політичної системи в цілому, виявилось неможливими та призвели до розпаду Союзної держави.

Важливість прозорості в оборонній галузі слід оцінювати з огляду на наступне [14, с. 333]: прозорість є єдиним шляхом забезпечення аргументованого обговорення проблем сектору безпеки та, як результат, його громадської підтримки; прозорість є не самоціллю, а інструментом для досягнення стану безпеки й стабільності, доказом того, що сектор безпеки працює на громадян демократичної країни, що гроші платників податків ідуть саме на потреби безпеки;

прозорість є найкращим інструментом у боротьбі з корупцією, порушеннями законності, для захисту інтересів країни та її громадян;

прозорість виступає базою для створення належних ЦВВ та залишається ключовою вимогою партнерства і членства в НАТО і Євросоюзі.

Інституційний вплив. Найбільш поширеними форматами взаємодії громадянського суспільства з легітимними органами влади, на наш погляд, можуть бути:

парламент – уряд (міністерство оборони); парламент – неурядові організації, академічні кола, бізнес-структури, ЗМІ;

уряд (міністерство оборони) – неурядові організації, академічні кола, бізнес-структури, ЗМІ;

військовослужбовці – цивільні працівники міністерства оборони;

всередині кола неурядових організацій, академічного і ділового секторів, ЗМІ з питань оборонного менеджменту;

національна (державна) адміністрація – міжнародні організації;

між складовими громадянського суспільства на регіональному базисі.

Функціональний вплив. На основі транспарентних відносин між усіма учасниками безпекової (оборонної) діяльності можливим стає виконання наступних завдань:

чітке, нормативно фіксоване визначення сектору безпеки – завдання, структура, управління, відповідальність, ресурси;

створення співтовариства військовослужбовців та цивільних службовців як товариства професіоналів;

сприяння зростанню громадського розуміння сектору безпеки і оборони (задачі, виконавці, ресурси, результати);

створення освітньої підсистеми з питань безпеки і оборони;

забезпечення сектору безпеки і оборони сучасними інформаційними системами та базами даних;

забезпечення участі громадськості в обговоренні питань, що стосуються сектору безпеки, на законодавчому і виконавчому рівнях, у тому числі через неурядові та бізнес-організації;

просування практики прозорості на регіональному і міжнародному рівнях.

Вплив інноваційного цілепокладання. Як правило, в реальному політичному процесі одночасно діють кілька моделей вирішення оборонних завдань за участю людей в погонах та їх цивільних співгромадян. Роль громадянського суспільства при цьому є беззаперечною: воно генерує ідеї (іноді незвичні, нестандартні, такі, що виходять за межі усталених нормативно-правових приписів), вимагає прозорості, підзвітності та відповідальності, а також підтримує реформаторські дії уряду (у випадку їх наявності).

Діяльнісний вплив. Не менш важливою є участь громадянського суспільства в практичній реалізації заходів безпеки і оборони. Моніторинг та оцінка реального стану справ в оборонній сфері у вигляді дайджестів, оглядів, доповідей, мас-медійної продукції стають основними інструментами впливу громадськості на державні структури, змушуючи останніх так чи інакше реагувати на виявлені недоліки. Даний різновид контролю найбільш властивий науково-експертному загалу та бізнес-асоціаціям, які у такий спосіб здійснюють прямий внесок у сферу оборони.

Вплив з позицій кризового реагування. Ще більшої уваги громадянського суспільства вимагає процес втілення оборонної політики під час надзвичайних ситуацій, кризового управління, не говорячи про повномасштабні військові дії. Нагальними стають додаткові ресурси, а також різномасштабні мобілізаційні заходи. Ресурсне забезпечення та ефективна мобілізація цивільного потенціалу вирішальним чином залежать від розуміння, підтримки та готовності брати участь у необхідних заходах діючих суб'єктів громадянського суспільства – від пересічних громадян до ініціативно створених недержавних збройних формувань.

Висновок. Конституційно визначене будівництво оборонних інститутів, здійснюване державою, має супроводжуватись одночасним розвитком громадянського суспільства. Баланс між ними є передумовою формування сектору безпеки і оборони, мінімально залежного від поточної політичної кон'юнктури. Навіть більше: система забезпечення національної безпеки (включно з оборонним відомством) не можуть стати справді ефективним без участі громадськості у процесі їх розвитку. Тільки через залучення інститутів та ресурсів громадянського суспільства можливим стає реалізація надважливого соціально-політичного проекту, на яке спроможні далеко не всі політичні системи – створення стійкої системи національної безпеки, яка відповідає вимогам глобалізованого світу (доволі часто агресивно налаштованого) та є орієнтованою на перспективу кількох наступних поколінь. Що означає створення перспективного потенціалу державності, а не його ретроспективного антиподу.

Список літератури:

1. Громадянське суспільство / Політична енциклопедія. К.: Парламентське видавництво, 2011.
2. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: Монографія. За ред. М. Требіна. – Х.: Право, 2013. – 536 с.
3. Там же.
4. Там же.
5. Суспільство громадянське / Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К.: НАДУ, 2011. – Т. 1: Теорія державного управління / наук.-ред. колегія: В.М. Князев (співголова), І.В. Розпутенко (співголова) та ін. – 2011. – 748 с.
6. Матузов Н.И. Гражданское общество / Н.И. Матузов // Политология для юристов / Под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М.: Юрист, 1999.
7. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: Монографія. За ред. М.Требіна. – Х.: Право, 2013. – 536 с.
8. Політологічний енциклопедичний словник. За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – К.: Генеза, 2004.
9. Мельник В.І. Безпека особи в транзитних суспільствах: політико-інституційний вимір. Автореферат дис. ... к. політ. н. – Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2011.
10. Авторська інтерпретація матеріалів «Гражданский контроль над сектором безопасности. Пособие для организаций гражданского общества. Центр ДКВС (Женева). – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcaf.ch/publications/kms/index.cfm>
11. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Засади національної безпеки України. – К.: Інтертехнологія, 2008.
12. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник. – К.: Національна академія державного управління при Президентові України, 2012. – 544 с.
13. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Засади національної безпеки України. – К.: Інтертехнологія, 2008.
14. Шаламанов В. Взаємодія і співпраця оборонного управління і громадянського суспільства / Ван Гікелен В., Флурі Ф. Розбудова безпеки і оборони: Збірка матеріалів щодо Плану партнерських дій із створення інститутів оборони й безпеки. – Київ, Женева, 2006.

Белошицкий В.И.

Центр перспективных социальных исследований

Министерства социальной политики Украины и Национальной академии наук Украины

**ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО
В СИСТЕМЕ ГРАЖДАНСКО-ВОЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ****Аннотация**

Исследована роль гражданского общества в создании сбалансированной системы военно-гражданских отношений. Также описаны специфика и направления влияния гражданского общества на институт демократического гражданского контроля, на военную организацию страны в секторе безопасности и обороны.

Ключевые слова: военно-гражданские отношения; гражданское общество, демократический гражданский контроль, военная организация страны, сектор безопасности и обороны, ценностное влияние.

Biloshytsky V.I.

Center for Advanced Social Research

Ministry of Social Policy of Ukraine and National Academy of Sciences of Ukraine

CIVIL SOCIETY IN CIVIL-MILITARY RELATIONS**Summary**

In this article we describe the role civil society plays in creation of a balanced civil-military relation system. We also give a detailed overview of the specifics and ways of influencing civilian democratic control institutions, military organization of the state in fields of defense and security by civil society.

Keywords: civil-military relations, civil society, democratic civilian control, military organization of the state, defense and security field, value impact.

УДК 321.7: 316.614 (045)

**СТРАТЕГИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ МОБИЛИЗАЦИИ:
ОТ ПРОТЕСТА К КОНСОЛИДАЦИИ****Исхакова Н.Г.**

Национальный авиационный университет

В данной статье автор анализирует проблемы консолидации украинского населения и рассматривает возможность построения единой стратегии политической мобилизации населения. Политическая мобилизация граждан выступает средством для общественного консенсуса.

Ключевые слова: политическая мобилизация, политическая активность, политическое участие, демократизация.

Постановка проблемы. Мобилизация является необходимым составляющим звеном демократической трансформации общества. Социально-политическая мобилизация влияет на социокультурные и институциональные изменения. Как отмечает К. Дейч [14], под мобилизацией понимается общий процесс изменений, который происходит в станах переживающих переход от традиционных моделей жизни к моделям современным. Все эти изменения оказывают важное влияние на политическое поведение. Новый тип политической культуры не будет создан, если не изменить модель политической социализации, а это возможно только при условии мобилизации граждан на участие в политической жизни своей страны.

Анализ последних исследований и публикаций. По мнению Д.В. Гончарова, природа мобилизации существенно меняется в зависимости от социокультурного контекста политической системы. Ученый определяет два обобщенных типа мобилизации: соревновательный и авторитарный [2, с. 130].

В демократических политических системах преобладает «соревновательный» тип мобилизации. Данная система требует постоянного вовлечения граждан в политические отношения. Только

так она остается стабильной, хотя и не исключает спонтанная политическая активность рядовых граждан. «Соревновательный» тип политической мобилизации предполагает автономные и активно работающие институты артикуляции социально-политических интересов, а также единую систему демократических ценностей как основу политической культуры. «Авторитарный» тип политической мобилизации характерный для недемократических систем и приобретает черты политического просвещения масс. Этот тип строится на политической пропаганде и принуждении масс к политическому участию.

В переходных обществах мобилизация граждан носит характер конфронтации и противостояния. Этот тип можно обозначить как протестный тип мобилизации. Он характеризуется тем, что политическая активность граждан проявляется как борьба, противостояние и враждебность. При этом социально-политический конфликт может быть как реальным, так и нереальным. Например, протесты граждан могут быть связаны с реальными социально-экономическими проблемами и материальными потребностями социальных слоев. В то же время, мобилизация масс может происходить и на основе надуманных проблем, например опас-